

Висновки. Ефективність процесу адаптації безробітних залежить від ряду психологічних (закономірні вікові зміни когнітивних здібностей) і особистісних (психофізіологічні властивості) особливостей безробітних. Адаптаційний потенціал безробітних у ході процесу адаптації може змінюватися. Порушення механізмів адаптації або використання неадекватної форми психологічного захисту може призводити до вибору деструктивних стратегій поведінки й остаточного зриву адаптації. Диференціація безробітних за соціально-психологічними групами, виходячи

зі співвідношення об'єктивного й реального ступеня активності адаптаційного процесу, дозволяє фахівцям центру зайнятості розробити й здійснити конкретні заходи.

Впровадження активних методів допоможе безробітним оволодіти навичками самоаналізу своїх здібностей, знань, умінь, професійних і особистісних якостей, які дозволять їм конкурувати на ринку праці, а також змінити суб'єктивне ставлення до ситуації безробіття й розширити способи організації пошуку роботи.

Список використаних джерел

1. Реан А.А. Психология адаптации личности / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 479 с.
2. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия / С.С. Степанов. – М. : Эксмо, 2003. – 640 с.

Стаття надійшла 20.03.2012 р.

УДК 159.9

О.М. Лукашевич,

кандидат психологічних наук, доцент

(Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ)

Психологічні аспекти професійного самоздійснення дорослої людини

У статті розглядаються сутнісні психологічні аспекти самоздійснення дорослої людини в професійній сфері та можливості їх врахування в процесі професійного самовизначення особистості.

Ключові слова: самоздійснення, професійна діяльність, професійне самовизначення, доросла людина, соціальна і психологічна захищеність.

Постановка проблеми. Здіяльність творчого потенціалу людини набула в наш час характеру головної рушійної сили соціально-економічного і духовного розвитку суспільства, стала нагальною соціальною потребою. На рівні окремої людини ця потреба відповідає її прагненню досягти життєвого успіху, тяжінню до самореалізації і самоздійснення. Конгруентність потреб обох рівнів передбачає зацікавленість суспільства у створенні найсприятливіших умов для самоздійснення людини в професійній сфері.

Отже, одна з важливих соціальних проблем сучасного суспільства полягає в наявності значних суперечностей між зростаючою суспільною потребою у якнайповнішій реалізації творчого потенціалу людини в

будь-якій сфері діяльності, з одного боку, та недостатнім рівнем самореалізації людиною цього потенціалу в процесі її професійного самоздійснення через відсутність, зокрема, науково обґрунтованих методик такої самореалізації – з другого.

Наукова проблема при цьому полягає в недостатньому розкритті психологічними науками закономірностей і механізмів самоздійснення й реалізації людського потенціалу та недостатньому впровадженні цих знань у систему освіти та самоосвіти. Адже оволодіння, в кращому випадку, психологічними методиками і технологіями такої самореалізації, що дає нинішня система освіти в Україні, не вирішує остаточно цієї проблеми через брак теоретичного усвідомлення закономірностей та психологічних механізмів самоздій-

снення людини в професійній діяльності.

Загальнопсихологічна проблема зумовлена недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад дослідження психологічного феномену самоздійснення, неузгодженістю психологічних теорій самоздійснення людини та невизначеністю самого психологічного поняття “самоздійснення”.

Як відомо, людина змінюється на кожному віковому етапі свого розвитку, і в той же час змінюються і вимоги з боку суспільства. Проте аналіз закономірностей процесу самоздійснення людини, зокрема дорослої, майже відсутній, що робить особливо актуальними такі дослідження в межах вікової та педагогічної психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому соціально-

© Лукашевич О.М., 2012

гуманітарному просторі дослідження проблеми самоздійснення людини в професійній діяльності набувають поширення в різних галузях знань.

Підтвердженням тому може слугувати аналіз поняття “самоздійснення” людини у філософському, акмеологічному і психологічному контексті.

У філософському сенсі проблема самоздійснення людини розглядається через дослідження онтологічних питань буття як пошук і реалізація сенсу життя і призначення людини (М. Бердяєв, В. Соловйов, С. Франк, П. Флоренський та ін.).

Акмеологічний підхід ґрунтується на концепції розвитку і самовдосконалення людини, повноти її самореалізації і самоздійснення в житті, діяльності і творчості як руху до досягнення “акме”. Акмеологічність є “ознакою вершинності в реалізації, вдосконаленні і множенні потенціалу людини як суб’єкта самоздійснення” (О. Селезньова). Людина, що самоздійснюється, є “суб’єктом власного життєвого шляху”, який спрямовує свої зусилля на “здійснення свого життя гідним чином” (К. Абульханова-Славська, Т. Березіна), а досягнення акме можливе в ході самореалізації, що відбиває специфічність самоздійснення людини. У зв’язку з цим акмеологія розглядає самореалізацію як форму самоздійснення людини, що рухається до власної цілісності.

У психологічній науці проблема самоздійснення людини розглядається в контексті проблем самоактуалізації (А. Маслоу, В. Слободчиков, Є. Ісаєв, Є. Вахромов), особистісного зростання (К. Роджерс), самореалізації (Л. Коростильова, Е.В. Галажинський), самотрансценденції (В. Франкл, А. Реан, В. Слободчиков, В. Ісаєв, Д. Леонтьєв), як умова і мета розвитку суспільства (О. Асмолов).

Аналіз наукових джерел з психології свідчить, що ця проблема привертає увагу дослідників різних наукових напрямів. Найвиразніше цей феномен досліджений у межах гуманістичного і феноменологічного підходів.

В той же час у віковій та педагогічній психології досліджень вікових особливостей самоздійснення людини, зокрема в професійній сфері,

майже немає, хоча саме період дорослості характеризується соматичною, фізіологічною, психологічною і соціальною зрілістю людини, досягненням найбільш високих показників у діяльності і творчості особистості.

Метою даної статті є аналіз основних концепцій та підходів щодо дослідження психологічних аспектів професійного самоздійснення дорослої людини.

Виклад основного матеріалу.

У новій соціально-економічній ситуації, що склалася в суспільстві, економічний потенціал останнього визначається потенціалом його громадян, які самоздійснюються. “Економічне диво” розвинених країн є наслідком свободи самовираження, самореалізації, самоздійснення їхніх громадян [4]. Виникнення менеджменту людських ресурсів є підтвердженням такої тенденції. На думку фахівців, його ефективність для управління в умовах глибинних змін, які нерідко ставлять під загрозу майбутнє існування, в період переходу від планової економіки до вільного ринку зумовлена підходом до людини-працівника як до найважливішого ресурсу будь-якої діяльності. У моделі “людських ресурсів” задоволеність працівника перетворюється на результат його особистої зацікавленості. Від задіяності його творчого потенціалу, здібностей, професійної підготовленості, сукупності ділових і особистісних якостей, спрямованості на саморозвиток і самоздійснення залежить власне успіх всієї діяльності. Таким чином, виникла потреба у формуванні мотивації і установки на самоздійснення та самоактуалізацію громадян у новій соціально-економічній ситуації.

Не менш важливою є проблема підвищення соціальної і психологічної захищеності громадян з боку держави. За останні десятиліття соціально-психологічна ситуація в країні різко змінилася. Багато хто втратив орієнтири в системі особистісних і соціальних цінностей. У частини населення брак уявлень про напрям особистісного розвитку призвів до девальвації цінності саморозвитку і самоздійснення, до соціальних деформацій. Розуміння грошей як єдиної реальної цінності, заперуки свободи і реалізації всіх потреб різко звужує межі саморозвитку та само-

здійснення людини в професійній діяльності. В той же час багато членів суспільства в таких умовах прагнуть виявити свої потенційні можливості і використати їх для досягнення в цій діяльності успіхів, які б забезпечили гідне життя.

Отже, склалася потреба в уточненні понятійно-категоріального апарату, що задіяний у психологічному відображенні процесу самоздійснення людини.

Порівняльний аналіз концепцій та парадигм психологічного розуміння поняття самоздійснення показав, що в сучасному психологічному просторі ще не склалося усталеного підходу до його сутнісних ознак. Так, у зарубіжній психології зміст поняття самоздійснення визначається як устремління людини до найбільш повного виявлення і розвитку своїх можливостей і здібностей (К. Роджерс); як прагнення, бажання людини стати тим, ким вона може стати (А. Маслоу); як підсумок і процес життєвого шляху, коли “цінності і цілі, до яких прагнула людина усвідомлено або неусвідомлено, отримали адекватну реалізацію” (Ш. Бюлер); пропонується розуміння самореалізації як пробудження і самоздійснення прихованих можливостей людини і визначення самоактуалізації через переживання свого “Я” як синтезуючого духовного центру (Р. Ассаджиолі).

Слід зазначити, що в зарубіжних психологічних словниках термін самоздійснення (self-fulfillment) найчастіше трактується як кінцевий результат самореалізації (той, що здійснився), повна реалізація можливостей особистості (А. Gewirth, E.L. Ryan & R.M. Deci, W. Huit). На нашу думку, в зазначених психологічних концепціях закладено теоретико-методологічне підґрунтя для дослідження самоздійснення як універсального процесу, що відбувається протягом всього життя людини.

У традиційній вітчизняній та російській психології набув поширення інший погляд. Так, на думку О. Асмолова, розуміння самоздійснення як неповторного одиничного прояву виокремленої зі світу індивідуальності (школа гуманістичної психології) не є вираженням інтегральних системних якостей особистості і

не відбиває суспільних впливів на її формування, що значно звужує дослідницьке поле цієї проблематики [2]. Традиційна психологія розглядала самоздійснення людини в контексті її "особистісних внесків", які перетворюються в соціально-історичний спосіб життя, самоздійснення особистості відбувається через її діяння (А. Петровський, В. Петровський); формування особистості – як безперервний вихід суб'єкта за межі самого себе, із визначальною цінністю мотиваційних регуляторів життєвого шляху (С. Рубінштейн); змістоутворюючі цінності різносторонньої особистості – як провідна лінія її життя і самоздійснення (О. Леонтьєв).

Характерно, що цікаві та глибокі наукові результати отримано також у психологічних роботах, в яких досліджуються проблеми і поняття, суміжні з проблемами самоздійснення людини. Йдеться про психологічні напрацювання науковців К. Абульханової-Славської, С. Максименка (концепція особистості як суб'єкта життєвого шляху) [5], Є. Головахи, Г. Костюка, В. Роменця (самореалізація особистості в її діяльності), Л. Анциферової, Б. Братуся (концепція особистісного самоздійснення), О. Киричука (вчинок самоздійснення) та ін. Звернімо увагу, що саме в роботах цих авторів з'являється аспект самоздійснення людини в професійній діяльності.

Подальші дослідження українських та російських психологів у цьому напрямі дають змогу дати більш повне визначення терміна "самоздійснення". Інтенсифікуються дослідження проблеми життєвих домагань і життєвих завдань як передумов особистісного самоздійснення в соціумі (науковий колектив під керівництвом Т. Титаренко) [7]; частково обґрунтовуються психологічні механізми самоздійснення особистості в умовах трансформації суспільства (А. Дмитренко). Започаткований аналіз сутності життєвого самоздійснення людини в системно-антропологічному контексті (І. Логінова), яке, на думку автора, виявляється в просторово-часовому розгортанні реально-буття людини, де вона конститує себе як суб'єкт, що активно здійснює втілення властивих їй можливостей у дійсність, зокрема в професійній

сфері. Заслугує на підтримку визначення психологічних умов самоздійснення особистості (Л. Храмцова) [8], які залежать від мотивації досягнення й установки на досягнення успіху людини. Автор вважає, що мотивація може зумовлювати вибір професійної діяльності, випереджаючи реальні можливості конкретної особистості, є активним стимулом самоздійснення, розвитку та перебудови особистості в цілому.

Певна фрагментарність, на наш погляд, притаманна дослідженню процесуальної (М. Шугуров) і результативної (В. Зазикін) складових поняття самоздійснення, але ґрунтовних, цілісних досліджень щодо самоздійснення дорослої людини в професійній діяльності поки що немає.

На нашу думку, додаткові можливості зосередження самоздійснення в професійній діяльності закладені в підходах семантичного аналізу (Е. Лепінг, Е. Вахромов, В. Даль). За такого підходу самоздійснення розглядається, з одного боку, як процес (рух до своїх сутнісних, істинних начал), а з другого – як результат (буття істини й істина буття). Отже, виділення періоду дорослого життя людини дає можливість спостерігати результати процесу самоздійснення в професійній діяльності, виділяючи при цьому певні результати для різних періодів та етапів дорослішання.

Перспективним, на наш погляд, є підхід О. Селезньової, згідно з яким самоздійснення розглядається як результат сформульованої мети-ідеалу, що спрямовує саморозвиток людини в цілому. Тут професійне самоздійснення є підґрунтям для життєвої самореалізації людини.

Більш чіткого розмежування потребують поняття "самореалізація", "самоактуалізація", "саморозвиток" і "самоздійснення". На жаль, у деяких роботах вони є досить розмитими; іноді ці категорії вживаються як синоніми, а інколи йдеться про їхню принципову різницю (І. Логінова) [3].

Висновки. Як бачимо, в наведених дослідженнях розкриваються тільки окремо визначені аспекти проблеми самоздійснення. Практично немає диференційованого аналізу процесу самоздійснення, не вивчено закономірностей, механізмів, чинників самоздійснення людини в профе-

сійній діяльності, немає робіт, присвячених віковому аналізу цього явища.

Отже, соціальна і наукова значущість проблеми самоздійснення людини в професійній діяльності, незначна кількість досліджень вікових особливостей самоздійснення дорослої людини у професійній діяльності вимагають додаткових поглиблених психологічних досліджень.

В перспективі подальших досліджень психологічних аспектів самоздійснення особистості в професійній діяльності очікується створення психологічної моделі самоздійснення дорослої людини в професійній діяльності. Така модель сприятиме виробленню спеціальних соціальних програм, відкриттю консультаційних центрів, розробці психологічних тренінгів, нових спецкурсів для навчання у ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М., 1991. – 299 с.
2. Асмолов А.Г. Историко-эволюционный подход к пониманию личности: проблемы и перспективы / А.Г. Асмолов // Вопросы психологии. – 1986. – №1. – С. 28–40.
3. Логінова І.О. Психологія життєвого самоосуществлення / І.О. Логінова. – М.: Изд-во СГУ, 2009. – 279 с.
4. Лукина Е.А. Особенности самоосуществления человека в разные периоды взрослости: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Е.А. Лукина. – СПб., 2006. – 172 с.
5. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості: наук. моногр. / С.Д. Максименко. – К.: ТОВ "КММ" – 2006. – 240 с.
6. Психологія личности: словарь-справочник / ред. П.П. Горностай, Т.М. Титаренко – К.: "Рута", 2001. – 320 с.
7. Титаренко Т.М. Життєві домагання і професійне становлення особистості практичного психолога / Т.М. Титаренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С. 21–23
8. Храмцова Л.Н. Психологические условия самоосуществления личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Л.Н. Храмцова. – Новосибирск, 2003. – 178 с.

Стаття надійшла 23.11.2011 р.